

Mit jelentett *dediticius*nak lenni a római történelem folyamán?

Napjainkban európai viszonylatokban a kisebbségi és többségi nép viszonyának problémáját mindjobban felváltja az Unió polgárainak különböző és az Unión kívül rekedt államok polgárainak másként megkülönböztetett jogi helyzetének kérdése. Ilyen szempontból nem érdektelen figyelmet szentelni a Római Birodalom lakosainak polgársági állapot (*status civitatis*) szerinti osztályozására.

A Római Birodalom lakosa a *status civitas* szerint lehetett: *cives* (római polgár), *Latinus* (ki a római polgár jogosultságát majd teljességében élvezte), avagy *peregrinus* (idegen) jogállású (aki a római polgárok joga –*ius civile* – szerint nem járhatott el).

A Római Birodalom lakosainak ilyen megkülönböztetését Caracalla császár szüntette meg az időszámításunk szerinti 212-ben kihirdetett rendeletével, amellyel a birodalom összlakosságának megadta a római polgárságot.

A római korszak *dediticius*aikat nyomon követve, ezennel a *peregrinus*ok különböző jogi helyzetét kívánjuk megvilágítani.

A *dediticius* szó a *dedo*, *didi*, *ditum* átad, átenged, kiszolgáltatt igéből ered, jelentése pedig: meghódolt, avagy alattvaló. Alanyi változatban *deditio*, *onis f.* meghódolást, megadást jelent¹. Ezek szerint a *dediticius* kifejezés, a valami mód alárendelt, más hatalma alatt álló személy jogi helyzetére utal.

---

* Dr. Szűcs Magdolna, rendkívüli egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Állam- és Jогtörténeti Tanszék, Római Jog, Újvidék

E tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Fejlesztésügyi Minisztériuma által támogatott 149042-es számú „Szerbia jogrendje az európai perspektívában” (Право Србије у европској перспективи) elnevezésű kutató-projektum keretén belül készült.

¹ Lásd, M. Divković, Latinsko hrvatski rječnik, Zagreb, 1900, a *dediticius*, *deditus*, *dedo* szó alatt.

A római forrásokban kezdetben alanyi változatban jelentkezik (*deditio in fidem, deditio in dicionem*²), később pedig a klasszikus és a posztklasszikus korszak forrásanyagában *dediticius, pl. dediticii* alakjában³. Ez a változás a kifejezés valódi értelmének módosulására is utal. Alapjában véve két különböző jelentést takar. Az első értelemben azokra a népekre vonatkozik, amelyek önként, avagy hadviselés folytán adták át magukat Rómának, a másik értelemben pedig kezdetben egyes népek később pedig az egyes személyek (felszabadított rabszolgák) különösen hátrányos helyzetét jelöli.⁴ E felületes értelmezés mögött azonban sok megválaszolandó kérdés rejlik: mi lehetett a szó elsődleges értelme, mely populációt jelölte és milyen lehetett a helyzetük Róma más lakosainak helyzetéhez viszonyítva, összefüggésben áll-e a szó két alapvető jelentése és megmaradt e mindkét értelemben Justinianus császár koráig? A kérdések megválaszolását a körülbelül tizenhárom évszázadot felölelő római történelem folyamán a római társadalomban bekövetkezett változásokat követve kíséreljük megadni.

I. *Deditio* a királyság korszakában (i. e. 754 – i. e. 510)

A királyság korszakában a *deditio* a *cliensé* (régebbi kifejezéssel *cluens*) válás egyik módjaként jelentkezik. E módon jött létre a *Romulus*nak tulajdonított törvény⁵ és a XII táblás törvény⁶ által szabályozott *patronus – clies* viszony legkorábbi formája. A *cliensek* idegenként (*peregrinusként*)⁷ a római nemzetségek tagjainak alárendeltjei voltak, amire a *patronussal* szembeni különböző kötelezettségük utal (kötelesek voltak kiváltani *patronusukat* a rabságból, segíteni, ha bajba jutott, bizonyos munkálatokat elvégezni stb.) A *patronus* viszont mindezt a *cliensének* nyújtott védelmével és kíséretével viszonozta. Ez a viszony nem jog-

---

² Liv. I, 38 ; VII, 31, 4; VIII, 19, 1 stb.

³ Gai, Inst. I, 25; C. Just. 7, 5 és 6.

⁴ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1975, 149 – 150 old; N. A. Maškin, Istorija starog Rima, Beograd, 1978, 468 old.

⁵ Dionysius, Római régiségek, 2, 1o.

⁶ XII t. t.: VIII, 21.

⁷ Arról a véleményről, hogy a *cliensek* nem idegenek, hanem a római nemzetségek alárendelt tagjai lettek volna, lásd: F. De Martino, Storia della costituzione romana, Napoli, 1958, Tom. I, 30 – 32 old.

szabályokon, hanem szokási, erkölcsi és vallási normákon, a kölcsönös bizalmon *fidesen* alapult. A *cliens patronusa* hitére, bizalmába (*fides*) adta át magát: *in fide esse, in fidem se dedere, in fidem accipere*.⁸ A *patronus* erkölcsi kötelezettsége olyannyira szigorú volt, hogy a *mos maiorumon* (a régiek szokásán) alapuló szabály szerint, azt a *patronust* aki kliensének érdekeit kijátszotta volna *sacer esto* (halál) büntetéssel sújtották.⁹

Idővel azok a *cliensek*, kik tartósan Rómában tartózkodtak beleolvadtak a *plebejusok* rétegébe.¹⁰ Így e viszony az idegenek (*peregrinusok*) Róma általi asszimilációjának legrégebbi módjaként jelentkezik. A *cliensek* a különböző összetételű és a *patriciusok* alárendeltjeként jelentkező *plebejusi* rétegbe olvadtak be, amely idővel (i. e. V századtól i. e. III század végéig terjedő időszakban) politikai öntudatot szerezve, szervezeten fog majd harcolni teljes jogú polgárságának elnyeréséért.

Livius szerint, a királyság korszakában a *deditio* még egy értelemben jelentkezett, mégpedig, *stipulatio* formájában létrehozott szerződésként, amellyel az idegen nép egészében adta át magát Rómának. A szerződést kérdés felelet formájában kötötték meg. *Livius* a *Sabinusok* *deditio*járól a következőképpen értesít: “A király kérdezte: ti vagytok-e *Conlatino* népének küldöttei és szóvivői kiket azért küldtek, hogy átadjátok magatokat és *Conlatino* népét? – mi vagyunk. – *Conlatino* népe vajon saját ura-e? – az – átadjátok e ti és *Conlatino* népe hatalmam alá és a római nép hatalma alá városotokat, mezőiteket, vizeiteket, mezsgyéiteket, szentélyeiteket, szerszámitok, minden emberi és isteni dogotokat? – átadjuk – én pedig elfogadom.”¹¹

Livius szerint ilyen volt az a formula¹² amely alapján lezajlott egy nép feltétel nélküli átadatása (*deditio*), amely ebben az esetben, habár

---

⁸ Lex rep. X, 33; Dion., 2, 10, 3.

⁹ XII t. t.: VIII, 21: “*Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*” A *sacer esto* büntetése halált jelentett az elítélt számára.

¹⁰ De Martino, Storia, I, 32 old.

¹¹ Liv. I, 38: “*Rex interrogavit: estisne vos legati oratoresque missi a populo Conlatino, ut vos populumque Conlatinum dederetis? – sumus – estne populus Conlatinus in sua potestate? – est – deditisne vos populumque Conlatinum, urbam, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populinque Romani dicionem? – dedimus – et ego recipio.*”

¹² Habár ez a formula a *sponsiora* emlékeztet, mégis jelentős különbségek észlelhetők a kettő között: a *sponsiotól* igen, de az átadási *stipulatio*tól nem lehetett felszabadulni

harcok előzték meg, önkéntes volt – *deditio in fidem*. A *Sabinusok* Róma régi szövetségesei voltak, ez a szövetség azonban nem volt ellentétmentes, így gyakran hadakoztak, míg végül, nem került sor *Tarquinius Priscus* idejében a *Sabinusok* önkéntes meghódolására.¹³

II. *Deditio in dicionem* és *deditio in fidem* a köztársaság korszakában (i.e. 509 – i.e. 27)

Az idegen (*peregrinus*) nép Róma fennhatósága alá, vagy hadviselés utáni meghódolással *deditio in dicionem*, vagy önkéntesen *deditio in fidem* került.¹⁴

A *deditio in dicionem* célja az volt, hogy megkímélje a leigázott népet a teljes megsemmisítéstől. A leigázott nép ezáltal mint *captivus*, római fennhatóság alá került.¹⁵ Kérdéses, hogy megtarthatta-e továbbá is identitását, vagy annak visszaszerzése a későbbiekben csupán Rómától függött.¹⁶ Ezt a kérdést azonban annak általánosságában nem lehet eldönteni, mert a *dediticius* népek jogi helyzete igen különböző volt. *Mommsen* szerint, a *dediticiusok* lehettek: szabadságuktól megfosztott, vagy fél-szabad helyzetben, ugyanakkor egyes népek elnyerhették a római polgárságot is, avagy bizonyos fokú függetlenséget, vagy pedig szövetségre léphettek Rómával.¹⁷

Nem tagadható a *dediticius* helyzetű nép etnikai identitása, azonban az is nyilvánvaló, hogy jogi helyzetét Róma határozta meg. Róma politikailag és jogilag teljesen alárendelhetette a leigázott népet, ugyanakkor elismerve identitását szövetséget is köthetett vele. Arról is Róma döntött, hogy meghagyja-e a nép öngazgatását (autonómiáját) és milyen mértékben. Ennél fogva az alárendelt népek helyzete nagyon különböző

---

teljesítéssel (*solutio*); valamint, a *deditio* formula maga után vonta az átadott nép azon kötelezettségét is, hogy elfogadja államberendezése megváltoztatásának lehetőségét.

¹³ Liv. I, 37 és 38.

¹⁴ A harcok nélküli *deditio* eseteiről: Liv. VII, 31, 4; VIII, 19, 1; XXIX, 3, 10.

¹⁵ De Martino, *Storia*, Tom. II, 48 old. Vitatott, hogy a lakosság *captivus* helyzetbe került-e? Egyes szerzők szerint (Paradisi, *Deditio in fidem*, *Studi Solomi*, I, 290), szabadságukat megőrizték, míg mások (Phillipson, *International law*, II, 256) úgy vélik, hogy a *dediticii* libertinus helyzetbe kerültek.

¹⁶ Lásd, De Martino, *Storia*, Tom. II, 49 old, 116. és 117 j.

¹⁷ Th. Mommsen, *Staatsrecht*, III, 56 old.

volt.¹⁸ Elérhették a római *municipium*, vagy a szövetséges *municipium* helyzetét is.¹⁹ Róma rendelkezett arról is, hogy a nép megtarthassa-e vagy visszanyerheti-e vallási szokásainak (*sacra*) gyakorlását.²⁰

Ezek szerint a *deditio* önmagában véve nem jelenti az alárendelt nép közösségének megszűnését, csupán azt, hogy annak jövőbeli helyzetét Róma határozta meg. Más szóval, a *dediticius* nép a római hatalom alárendeltje lett és átruházta Rómára nemcsak szuverenitását, hanem földjét és népét is. A nép további sorsa Rómától függött.

A *deditio in dicionem* és a *deditio in fidem* közötti különbség nem teljesen világos, mert a források egyes esetekben ezeket a megjelöléseket szinonim értelemben alkalmazzák. Ennél fogva joghatásuk sem eléggé elhatárolt.²¹ A megkülönböztetés nehézségének oka feltehetően a római hódítások flexibilis politikájának következménye. Róma meghagyta a leigázott népeknek is a fennmaradás lehetőségét, a szabadság kisebb vagy nagyobb mértékű megtartása mellett. A Rómával hadban álló nép szempontjából az ilyen hozzáállás csökkentette a kapituláció következményeit és így elfogadhatóbbá vált a harc feladása. Ellenkező esetben a végsőig harcoltak volna. *De Martino* szerint, a köztársaság korszakában a *deditio in fidem* és *dicionem* megkülönböztetésében nem a *fides* elve volt a döntő, hanem a birodalom érdekeinek realista és tisztánlátó felmérése, mindenekelőtt az, hogy a *deditiot* a Róma kötelékébe lépő népek minden egyes esetben jó szándékuként fogják fel.²² Ezért nem semmisítették meg a népeket teljesen, nem fosztották meg annak minden tagját szabadságától és vagyonukat sem kobozták el teljes mértékben.²³

Róma hadi sikereit követve mind több nép lépett a birodalom kötelékébe önkéntes *deditio in fidem* által, egyesek azért, hogy védelmet szerezzenek más népek támadásától, mások azért, hogy megszabadulja-

---

¹⁸ Gell. X, 2, 119; Fest. p. 28; Liv. XXVI, 16, 6; Cic. de lege agr. II, 32, 88; Liv. XXVI, 34, 4; XXVII, 3; XXXII, 7, 3; XXXIV, 45, 2; XXXVIII, 28, 4; 36, 5.

¹⁹ *Neapolis* esetében, mivel a felajánlott *deditiot* nem állapították meg szerződésben, azt egy *foedusszal* cserélték fel (Liv. VIII, 25, 10; 26, 6).

²⁰ Liv. VIII, 14, 2; Liv. VIII, 14, 2.

²¹ Pol. XX, 9, 12 a kifejezések jelentése ugyanaz. Ugyancsak Liv. VIII, 2.13; Cic. Verr. III, 6, 15.

²² *De Martino*, *Storia*, Tom II, 51old.

²³ Liv. XLII, 8, 4; Liv. VII, 27, 9; Sall. Jug. XCI, 7; Amm. XVII, 12, 13.

nak a rajtuk uralkodó nép fennhatóságától, remélve, hogy a *fides Romana* által barátságos elbírálásban részesülnek. A *fides* elvének, azonban, ebben az esetben nem volt ugyanolyan hatálya, mint a nemzeti szerződés *patronus – cliens* viszonya esetében. A *deditio in fidem* esetében, a *fides*, habár volt védelmező funkciója, csupán erkölcsi és politikai tekintetben hatott, jogi szempontból azonban nem volt jelentősége. Jogilag szempontból, akár *deditio in dicionem*ről akár *deditio in fidem*ről lévén szó, a népek jogi helyzete ugyanazon feltételektől függött. A kívánt feltételek megléte, avagy teljesítése folytán azonban a *deditio in fidem* által a népek sokkal remélhette a kedvezőbb elbírálást és a jobb jogi helyzet elnyerését. Erre utalnak a következő forráshelyek is: Liv. XXXI, 54, 7 “*dedidisse prius in fidem quam in potestatem populi Romani*”; Val. Max. VI, 5, 1 “*Faliscos non potestati, sed fidei se Romanorum commisisse.*”

A *deditio* lehetett feltételhez kötött is, mint például, a fegyverek és a parancsnokok átadása, túsok adása, a hadi költségek fedezése.²⁴ Ebből kifolyólag egyes szerzők megkülönböztetik a *deditio* harmadik, az úgynevezett *deditio conditionata* módját is.²⁵

III. A köztársaság korabeli *dediticiusok* jogi helyzete

A köztársaság korszakában Róma, először Itália (i. e. 270 körül), majd az egész Mediterraneum uralmát megszerezte és a II. pun háború győzteseként (i. e. 201.) birodalomná vált. Ebben a korszakban a birodalom szabad lakossága polgársági állapota szerint lehetett: római polgár (*cives*), *Latinus* vagy *peregrinus*. Római polgárnak lenni ebben a korszakban hatalmat és kiváltságot jelentett. A római polgár politikai jogait érvényesítve (*ius suffragii* és *ius honorum*) nemcsak saját közösségét (*civitas*) irányította, de egyaránt döntött a birodalomhoz tartozó népek sorsáról is. Magánjogi szempontból, a római polgár élhetett közösségének joga (*ius civile*) szerint és így érvényes házasságra léphetett római polgárral (*ius conubii*), valamint ügyletek létrehozásával (*ius commercii*) megszerezte a Róma és Itália területén fekvő telkeket és más alapvető termelőeszközöket. A *Latinus* jogállású lakos, annak kivé-

²⁴ Liv. VII, 19, 1; V, 27, 14; 32, 3; XXIX, 3, 3; VIII, 20, 6; IV, 10, 3.

²⁵ Lásd, De Martino, Storia, Tom. II 54 old, 132 j.

telével, hogy a Róma városában (*civitas*) működő valamely tisztségbe megválaszthatassák (*ius honorum*) és hogy a római szenátus tagja lehessen, a római polgár minden egyéb jogát élvezhette. A *peregrinus*oknak a római *ius civile* szerint semmilyen joguk sem volt. Ők politikailag a római törvények alárendeltjei voltak, kivéve, ha Róma meghagyta a népnek saját joga alkalmazásának lehetőségét, ügyleteiket pedig a *ius gentium* (a közös jog – a népek joga) szerint hozhatták létre. Ebben a korszakban a római polgárság elnyerésére okkal pályáztak a birodalomhoz csatolt népek, Róma pedig, politikai érdekeit mérlegelve, az arra érdemesnek talált egyéneket és népeket meg is ajándékozta a római polgárság privilégiumával. Ezáltal a római polgárság nem egy etnikumhoz fűződött, az azt elnyerő idegennek pedig, Ciceró szerint, két hazája lett: a születése szerinti (*patria naturae*) és a római polgárság általi (*patria civitatis*).

Mivel a *peregrinus* népek elsősorban *deditio* által kerültek Róma fennhatósága alá, felmerül a kérdés, hogy vajon minden nép *peregrinus dediticius* jogállású lehetett-e?

Gaius *Institutio*jában a *peregrinus dediticius*okat így említi: „A *peregrinus dediticius*ok azok, akik egykor fegyverrel kezükben harcoltak a római nép ellen azután pedig, legyőzöttek, megadták magukat.”²⁶

Ezek szerint Gaius csupán a *deditio in ditionem* által Rómához csatolt népeket illetve ezzel a megnevezéssel, az önszántukból (*deditio in fidem*) Róma kötelékébe lépő népeket nem.

Mindez még nem derít fényt arra, hogy valyon ezt az elnevezést alkalmazták-e a köztársaság korszakában minden *peregrinus*ra aki a *deditio in ditionem* által Róma kötelékébe lépő nép tagja volt?

A *deditio* által az alárendelt nép szuverenitása Rómára szállt. Így a *dediticius* nép habár szabadságát (*status libertatis*) megőrizte, polgárságát (*status civitatis*) elvesztette. Ezután a római törvények és a *ius gentium* szerint élt. Ez azonban nem volt mindig így. Róma visszaadhatta a nép szuverenitását, vagy legalább arra való jogosultságát, hogy saját joga szerint éljen, *leges suas reddere*.²⁷ Az ilyen népek helyzete megkü-

---

²⁶ Gai. Inst. 1, 14.

²⁷ Cic. Verr, II, 2, 37, 90: „...quod semper in amicitia fideque mansissent, urbem agros legesque suas reddidissent.” Liv. XXV, 23, 4: „fidem dare, si traditae forent Syracusae, liberos eos ac suis legibus victuros esse.” Liv. XXXVIII, 39, 12: „Phocaeensibus et aeger, quem ante bellum habuerant, redditus et, ut legibus antiquis uterentur permi-

lönbötetett volt. Ők saját közösségük (*civitas*) törvényei szerint éltek: „*secundum propriae civitatis iura*”; „*peregrini qui suis legibus utuntur*”.

A források utalnak arra, hogy a *peregrinus dediticius* a *dediticius* közösségek (*civitates dediticiae*) tagja volt. A *civitates dediticiae* státusát pedig büntetésként szabta ki Róma, mint magára a Róma ellen vétő közösségre, de annak minden tagjára is, függetlenül attól, hogy személyesen mennyiben vétettek volna Róma érdekei ellen.

Miként került egy közösség *civitates dediticiae* sorsra megtudhatjuk *Atilius* törvényéből, amely abból kifolyólag adatott ki, hogy egyes itáliai városok a Pun háborúban *Hannibál*hoz csatlakoztak:

A *Lex Atilia* szerint: „Minden *Campaniai*-, *Attelanus*- és *Sabatinus*ról kik átadták magukat *Quintus Flavius proconsul*nak, a római nép rendelkezésére és hatalmába, valamint azokról a személyekről, akiket átadtak, valamint arról a vagyonról, földről és városról, az istenek és emberek vagyonáról, szerszámokról avagy bármi másról amit átadtak, kérdezlek én titeket *Quiritusok*, hogyan ítéltetek.» (A nép így rendelkezett:) Bárhogy is a szenátus többsége eskü alatt dönt, mi azt akarjuk és azt rendeljük el.”²⁸ *Liviustól* megtudtuk, hogy azért mert *Hannibál*hoz csatlakoztak, a szenátus úgy döntött, hogy a *Campaniai* lakosok egy részét adják el rabszolgának, egy részét száműzzék, másoknak pedig vagyonát kobozzák el.²⁹

Az itáliai városok azonban csak ideiglenesen maradtak a *civitates dediticiae* helyzetében.³⁰ A köztársaság vége felé a *Latin* státus mellett a római polgárság adományozása is felélénkült Itália területén, majd a Szövetségesek háborúja (i.e. 90-88) eredményeként Itália lakosainak többsége elnyerte a római polgárságot.³¹

Itália területén kívül, a tartományokban, *Vilems* szerint, a legtöbb városi közösség a *civitates peregrinae* sorába tartozott. Ezek lehettek:

---

ssum.” Gell. XVI, 13, 4 “*in quibus Uticenses nominat, cum suis moribus legibusque uti possent.*”

²⁸ A törvény szövegét A. Malenica, *Praktikum iz rimskog prava*, Tom. I, Novi Sad, 1997, 80. old. által közvetítettük.

²⁹ Liv. XXVI, 34.

³⁰ Lásd: Liv. XXVI, 35; XXVIII, 46; XXXVIII, 28.

³¹ Észak-Itália lakossága i. e. 89-ben a *lex Pompeia* által először *Latinus*, majd később *Caesar* idejében a *lex Roscia* által (*fragmentum Atestinum*, Bruns, I, 101; FIRA, I, 176) elnyerte a teljes római polgárságot.

federatae, liberae avagy *dediticiae*. A közösségek többsége *dediticius* helyzetben volt. Ezek voltak az úgynevezett *civitates dediticiae*.³²

A *civitates dediticiae* vagy *stipendiariae* (a forrásokban néha *nationes externae*)³³, sohasem voltak megnevezve mint szabadok (*liberae*). Abban az esetben is, amikor rendelkezhetek bizonyos autonómiával, vagy ha meghagyták vallási kultuszuk gyakorlását, ezek a közösségek a római *magistratusok* és általuk Róma alárendeltjei voltak (“*in arbitratu ditione potestate populi Romani*”).³⁴

A *civitates dediticiae*³⁵ a római hatalomnak (*imperium*), annak képviselői a *magistratusok* által, teljes mértékű alárendeltjei voltak. Földjük Róma tulajdona *ager publicus*. Lakósaik (*dediticii*) különböző adókkal voltak megterhelve (*vecigalia, stipendia, portoria*).

Ezek szerint arra a következtetésre juthatunk, hogy a peregrini *dediticii* a *civitates dediticiae* lakosai voltak. Az ő helyzetük volt a legrosszabb a Birodalomban. E területek és annak lakosai a római hatalom teljes irányítása és felügyelete alatt álltak.

Felmerül a kérdés hogyan került a tartományi lakosság *peregrini dediticii* helyzetbe és ez a jogi állapot megváltoztatható volt-e?

A feleletet az első tartományok (*provinciák*) kialakulásában találhatjuk meg.

Az első tartományok a *Carthagoval* folytatott harcok befejeztével jöttek létre.

Róma békeszerződése *Carthagoval*³⁶ nem vonatkozott azokra a népekre, amelyek Carthago fennhatósága alatt álltak. A békeszerződéssel

---

³² P. Vilems, *Rimsko javno pravo*, Beograd, 1898, 398 – 403 old. Minden tartomány több területet (*civitates*) ölelt fel. Ezek közül egyes tartományokban megtaláljuk a római vagy *Latinus* kolóniákat is (*coloniae civium, coloniae Latinae*), azonban a legtöbb tartományi város (mint a tartomány központja) a *civitates peregrinae* sorába tartozott.

³³ Lásd, Vilems, *Javno pravo*, 398 old. 3-mas és 4-es j.; Cic. div. in Caec. 5, 18; Verr. II, 1, 27, 68.

³⁴ Lex rep. 2 (C. 1, 1 str.58), Leg. agr. c. 77, 84.; Liv. XXVI, 33.

³⁵ A *civitates dediticiae* mellett voltak még *dediticiae* területek is, amelyeket a római városokhoz vagy pedig a Rómával szövetséges királyok területeihez voltak csatolva (*atributi, contributi*, (C. 1, 1, N. 199; Caes. B. C. 1, 60; B. g. VII, 76) E területek lakosainak helyzete kedvezőtlenebb volt azon községek lakosaihoz képest, amelyhez csatolták területüket.

³⁶ E béketárgyalásokról, lásd, Liv. XXX, 42 - 44.

azonban ezek a népek is a Birodalom fennhatósága alá kerültek. Felmerült ekkor a kérdés: milyen legyen e népek helyzete? A háború befejezte előtt ilyen problémába nem ütköztek, a római katonai hatalom, a *praetor* avagy a *consul* döntött e népek sorsáról, akarata szerint. Amikor azonban a háború befejeződött, meg kellett határozni e területek és népek jövőbeli helyzetét. Róma nem kívánta bekapcsolni őket az itáliai szövetségbe, lakosainak primitív politikai felfogása és alacsony kulturális szintje miatt. Mindemellett, ezek a népek Rómához csatolásuk előtt nem voltak függetlenek, ezért velük nem lehetett békeszerződést kötni. A legegyszerűbb megoldás Róma számára az volt, hogy semmit se változtasson és hogy e területeket a kiküldött magistratusai által továbbá is a katonai törvények szerint irányítsa. Ezért ezeket a területeket *provinciákká* nyilvánította. A *provincia* kifejezés eredetileg a magisztrátus arra irányuló felhatalmazottságát jelölte, hogy a bizonyos területet és annak lakosságát Róma érdekében igazgassa. Tehát, e népek felett a római hatalom egyszerűen felváltotta a *carthagoit*.

A Rómához csatolt területek és népek helyzetének meghatározása azonban nem volt mindig ilyen egyszerű, mert egyes népek ugyanolyan vagy a rómaiaktól magasabb kulturális szinten álltak, vagy pedig már régebben Róma szövetségesei voltak. Ez volt a probléma például a Szicília területén lévő régi görög városokkal. A Rómaiak azonban, ebben az esetben sem kívántak eltérni a már előzőleg alkalmazott elvtől: azok a görög városok, amelyek már előzőleg szövetségben álltak Rómával szövetségeseik maradtak, míg a sziget többi népe római *provinciává* vált.

Ami e tartományok területei között elhelyezkedő szövetséges népek helyzetét illeti, a helyzetük közötti különbség inkább formális, mint lényegbevágó volt. Ebben a periódusban az ereje teljét élvező Róma, különben is, mindinkább igyekezett arra, hogy a szövetségeseiket a tartományok helyzetében élő népek szintjére vonja.

A Római Birodalom lakosai ezentúl polgárok, szövetségeseik vagy a tartományok alattvalói voltak. A görög és a római-itáliai politikai hagyomány azonban nem ismerte az alattvaló fogalmát. A görög *polis* és a római *civitas* a polgáraik által, azok közös érdekében irányított közösség volt. Ebben a közösségben a polgár a hatalom része, de nem alárendeltje, alattvalója volt. Róma az alattvaló fogalmát a keleti monarchiáktól vette át, de megjelölésére római terminust használt a *dediticii* kifeje-

zést, amely azokat a népeket jelölte, akik a győztes kényére kedvére átadták magukat.³⁷ Mivel e népek nem voltak polgárok (*cives*), sem szövetségesek (*socii*), őket *peregrinus*oknak nevezték.

Hogy milyen helyzete lesz a Róma kötelékébe lépő népeknek a tartományokban, sokban függött azok kulturális fejlettségétől, önállóságuktól, de attól is, hogy kik voltak a szomszédjaik. Így, függetlenül a kulturális fejlettségi szinttől, sőt egyéb kedvezőtlen körülménytől, Róma kedvezőbb elbírálásban részesítette azokat a népeket is melyek egy erősebb, de lázadózó nép közvetlen közelében éltek. A tartományok lakosainak különböző helyzete az «oszd meg és uralkodj» (*divide et impera*) politikát követte.

A tartományok lakosainak *dediticius* helyzete sem volt azonban megváltoztathatatlan. Már a köztársaság folyamán elkezdődött a római polgárság adományozása, nemcsak az arra érdemesnek vélt egyének (peregrinusok köréből kikerülő városatyák), de az azt kiérdemlő népek tekintetében is. A római polgárság adományozása azonban a népek esetében lépcsőzetesen, fázisonként folyt. Ezek a fázisok a helyi autonómia fokával voltak meghatározva. A tartományok (melyeknek központjai a városok voltak) autonómiájának foka annak népének múltjától függött (kulturális szint, önállóság, azután pedig Róma politikájának követése), valamint attól hogy Róma mennyiben volt kész múltjukat értékelni. Minden tartományi közösségnek fejlettségi fokától és Rómának tett szolgálataitól függően három lehetősége volt:

- elnyerhette a szövetséges közösségek statusát és így a bár részleges adómentességet és legalább azt, hogy formális értelemben véve igazgassa saját közösségét;

- megkaphatta a *Latinus* vagy a római *colonia* státusát;

- beléphetett azon városok (közösségek) körébe amelyek a római *municipiumok* jogát azaz, a római polgárságot élvezték.

Az egyik fokozat a másikhoz vezetett és így a tartományi város (közösség) lépcsőzetesen felemelkedhetett az itáliai város helyzetébe, ami azt jelentette, hogy lakosai elnyerték a római polgárságot.³⁸

---

³⁷ M. Rostovcev, *Istorija starog sveta*, Novi Sad, 1990, 286 old.

³⁸ M. Rostovcev, *Istorija*, 420 old.

IV. A *dediticiusok* a principátus korszakában (i.e. 27 – i.sz. 284)

A császárság folyamán a római polgárság mind elérhetőbbé vált a tartományok lakosai számára is, akár egyénileg, akár a tartomány összlakossága tekintetében. Egyénileg főleg azon tartományi lakosok nyerték el a római polgárságot, akik Latinusként különböző köztisztviségeket láttak el és városukban városatya (*decurionis*) tisztségbe választották őket.³⁹ Római polgársággal díjazták a katonai szolgálatot is, egyrészt azért, hogy a *peregrinusok*at katonai szolgálatra ösztönözzék⁴⁰, másrészt, hogy a veteránusoknak elégtételt nyújtsanak hosszan tartó katonai szolgálataikért.⁴¹

Az egyének mellett, mind több tartomány lakossága részesült a római polgárság privilégiumában ami a *ius Italicum* révén adómentességgel is járt.

A római polgárságot végül időszámításunk szerinti 212-ben *Caracalla* császár elismerte ediktumával (*constitutio Antoniniana*)⁴² a római birodalom kereteiben élő lakosság egészére.⁴³

Caracalla császár így rendelkezik: *Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus* elrendeli: „Most... semmi sem annyira fontos, mint-hogy a halhatatlan istenségek kegyelméből, az általuk szorgalmazott panaszokról és kérelmekről rendelkezsem... Ezért, úgy vélem, hogy fenységüknek olymód szolgálók a legfenségesebb és legmegfelelőbb módon, ha a *peregrinusok*at, amennyiben az alattvalóimhoz tartoznak, az istenek

---

³⁹ *Gaius, Inst.* 1, 96 két fajta *Latinust* említ: *maius Latium*, avagy a helyi *magistratusok*at akik megkapták ezt a kiváltságot és a *minus Latium*, akik ezt a privilégiumot nem élvezték.

⁴⁰ A katonai szolgálat a köztársaság i. e. I századáig római népi katonakötelezettségen alapult, azontúl (*Marius* reformjával) pedig a hadsereg az önkéntesek fizetett professzionális szervezetévé vált. Ez megnyitotta az egykoron legdicsőbb római szolgálatot a *peregrinusok* és a barbárok számára is.

⁴¹ A római polgárságot adományozó diplomák kiadása a köztársaság korszakában a *magistratusok*at, i.e. 42 től a *lex Munatia Aemilia* által a *triumvireket*, a principátus korától pedig a császár illette meg.

⁴² Szövegének nagy részét egy görög nyelvű papirusz őrizte meg (Pap. Giessen, 40, 1). A szöveg értelmezése vitatott. Lásd erről, F. de Martino, *Storia*, tom. IV, 2 rész, 698 – 700. old.

⁴³ Erről értesítenek bennünket: *Ulpianus. D.* 1, 5, 17; *Dio Cassius, LXXVII, 9; Hist. Aug.: Sept. Sev. I; Augustinus, de civitate dei, 5, 17; Nov. 78, 5.*

hitébe utalom. Ennélfogva minden *peregrinus*nak a birodalom határaitban, a *dediticius*ok kivételével, megadom a rómaiak polgárságát, fenntartva a városok különböző helyzetét...”

A szövegből kitűnik, hogy habár a római polgárságot elnyerte a római birodalom keretiben élő (*in orbe Romano*) minden nép, a rendelet nem vonatkozott a *dediticius*okra. A szövegéből az is kitűnik, hogy, habár a lakósság elnyerte a római polgárságot, a városok (tartományok) öngazgatásuk foka tekintetében még megmaradtak előző különböző helyzetükben. A központosított irányítás, amely idővel a IV-V-ik században majd az autonómia teljes megszűnéséhez fog vezetni, ebben az időben még nem volt lehetséges.

Felmerül a kérdés, hogy a rendelet szerint kik maradtak *dediticius* helyzetben? Az irodalomban ez a kérdés vitatott, mivel az idézett rendelet mellett, a klasszikus források közül a *dediticius*okat csak a II. századbéli *gaiusi Institutió*k említik. *Gaius* hivatkozva az i. sz. 4-ből származó *Aelius Sentius* törvényére a lakóságot szabadokra és rabszolgákra osztályozza, valamint a szabadokat szabadon születettekre és felszabadítottakra, magukat a felszabadítottak pedig, római polgárokra (*cives*), *Latinus*okra és *dediticius*okra osztja.⁴⁴ Habár a birodalom összlakossága *Gaius* idejében még nem nyerte el a római polgárságot és ezek szerint a szabad lakóság között még mindig voltak *Latinus*, vagy különböző helyzetű *peregrinus*ok, *Gaius Institutió*jában, a népek ilyen megkülönböztetett jogi helyzetére közvetlenül már nem utal.⁴⁵ Ezzel szemben a *Latinus*okat és a *dediticius*okat kifejezetten mint a felszabadított rabszolgák különböző státusait jelöli meg. Ennek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy ennek az osztályozásnak már *Gaius* idejében nagyobb jelentősége volt, a népek egészének *cives*, *Latinus* és *peregrinus* státusba való sorolásától.

Gai. Inst. 1, 13 a *dediticius*okról a következőket olvashatjuk:

“*Aelius Sentius* törvénye előírja, hogy azok a rabszolgák, kiket uruk büntetésből bilincsbe vert, akiket megbélyegzett, kiket gaztettük miatt kínvallattak és gaztettük bizonyítást nyert, vagy arra adattak, hogy (az arénában) karddal harcoljanak egymással, vagy a vadállatokkal, vagy

---

⁴⁴ *Gai. Inst.* 1, 9 – 12.

⁴⁵ *Gaius*tól a *Latinus*ok helyzetéről a *coloniák*ban és a *peregrinus*ok helyzetéről a tartományokban csak közvetve értesülhetünk, a családi jogi és az öröklési jogi szabályok alapján (*Gai. Inst.* 1, 28 – 35).

gladiátornak képezzék ki őket avagy akiket börtönbe vetettek, ha később ugyanazon vagy későbbi uruk felszabadítaná őket, szabadokká lesznek, azonban *peregrinus dediticius* helyzetbe kerülnek. 14. A *peregrinus dediticius*ok pedig azok akik egykoron fegyverrel kezükben harcoltak a római nép ellen, azután pedig legyőzötten meghódoltak. 15. Ezeket a gyalázatos rabszolgákat, függetlenül attól, hogy milyen módon lettek felszabadítva és hány évesek, legyenek akár uruk teljes tulajdonában, sosem tekintjük római polgárként, sem *Latinusként*, hanem mindenképpen a *dediticius*ok közé soroljuk...26. Ezért a legrosszabb szabadság a felszabadított *dediticius*ok szabadsága: semmilyen törvény, senátusi döntés, vagy uralkodói rendelet nem adományozhatja számukra a római polgárságot. 27. Számukra, ugyancsak meg van tiltva, hogy Róma városában és annak környékén tartózkodjanak a századik mérföldkőig. Amennyiben ezt a tilalmat megszegnék, őket magukat és javaikat el kell árverezni ...és nem szabad őket sosem felszabadítani, ha mégis felszabadítaná őket valaki, a római nép (állam) rabszolgáiként tekintendők. Ezek *Aelius Sentius* törvényének rendelkezései.”⁴⁶

A *gaiusi* idézet alapján, arra következtethetünk, hogy a *dediticius*ok azok a felszabadított egyének, akik mielőtt felszabadították volna őket, valamilyen gáztettet követtek el. Helyzetüket *Gaius* kiegyenlíti azon népek helyzetével, kiket Róma letarolt. *Aelis Sentius* törvényét *Augustus* császár uralkodása alatt a rabszolga-felszabadítások korlátozása céljából hozták meg, a törvény idézett rendelkezésének célja pedig a felszabadítottak legveszélyesebb csoportjának megjelölése. A törvény kibocsátása idején a polgárháborúk (amelyben a rabszolgák is részt vettek) emléke még mindig élt, a tömeges rabszolgalázadások fenyegetése sem szűnt meg és emellett a rabszolgatartók saját házukban alkalmazott rabszolgáiktól is okkal rettegetek.⁴⁷ *Tacitus* arról értesít, hogy *Augustus* császár egy kiszolgált *cosult* bízott meg azzal a feladattal, hogy fékezze meg azon rabszolgákat és lázadó polgárokat, akiket egyedül megtorlás alkalmazásával lehet lecsillapítani.⁴⁸ Ezek a körülmények adhattak okot arra, hogy a lázongásra hajlamos rabszolgák felszabadulásuk után is kü-

---

⁴⁶ *Gaius Institutióit* szerb nyelvre O. Stanojević fordította le: Gaj, Institucije, Beograd, 1982.

⁴⁷ Például erre utal i. sz. 10-ben meghozott *senatus consultum Silanianum*.

⁴⁸ *Tacitus*, *Anales*, VI, 11.

lönösen kedvezőtlen helyzetbe kerülve a többi felszabadítottól megbélyegezve megkülönböztethetők legyenek.

A *dediticius* jogállású felszabadítottak, úgy látszik, ugyanannyira veszélyt jelentettek a császárkorban, mint a köztársaság korabeli Róma ellen lázadó *dediticius* népek. Ennek alapján *Gaius*nak a *dediticius*okra vonatkozó szöveghelyét, az irodalom a köztársaság korabeli *dediticius* helyzetű népekre is visszavetíti. Így elfogadott az a vélemény, mely szerint a tilalom, hogy Rómát százmérföldnyire megközelítsék (*ius movendi*), a köztársaság korszakában, a *peregrinus dediticius* nép egészére is vonatkozott.

Az irodalomban igen csak vitatott, hogy *Caracalla* császár római polgárságot adományozó *edictuma* szerint, kik lehettek a *dediticius*ok, mivel azok nem kapták meg a római polgárságot. Egyes vélemények szerint a *dediticius* terminus továbbra is a *peregrinus dediticius* népet jelöli⁴⁹, mások a felszabadított rabszolgák *dediticius*sait értik alatta⁵⁰, a harmadik vélemény szerint *Caracalla* már a barbár népek egy csoportjának jogi helyzetéről rendelkezik.⁵¹ Az a vélemény sem hiányzik az irodalomban, mely szerint e terminus alatt mindhárom megjelölt kategória értendő.⁵² Emellett, figyelembe véve *Caracalla* császár uralkodásának politikai hátterét, egyesek úgy vélik, hogy *edictum*ában a császár, testvére *Geta* követőit nevezte meg *dediticius*ként, mert testvére megöletése után tartott azok lázadásától.⁵³

Láthattuk, hogy a *dediticius*á nyilvánítás különböző eseteinek (akár népekről, akár egyénekről lévén szó) hátterében valami mód mindig ott rejlik okként a római hatalom elleni lázadás veszélye. *Caracalla* császár *edictuma* a római polgárság adományozásával a császárság azon politikáját követte, hogy a birodalom lakosait egyenlően a császári hatalom alattvalójává tegye (és egyformán adókötelessé). A római polgárság

---

⁴⁹ Így például: Jones, *Jour. Rom. St.* 1926, 229 old.; Taubenschlag, *The Law of the Greco – Roman Egypt*, 588 old.; Kaser, *Privatrecht*, I, 194 old.; F.de Martino, *Storia* IV/ 2, 702 – 705 old.

⁵⁰ Bonfante, *Storia*, I, 375 old.; De Francisci, *Bull*, 1924, 254 old.

⁵¹ Henne, *La papyrologie et les etudes juridiques*, *Inst. Dr. Rom. Paris*, 1950, 98 old.

⁵² Meyer, *Pap. Giessen*, 30 old.; Girard, *Manuel*, 128 old.; Jörs, *Privatrecht*, 39 old. 9 j.; Jones, *Roman Government*, 139 old.

⁵³ Kiessling, *ZSS.* 1961, 424 old, hasonlóan Welles, *Another Look at P. Giss.* 40, I, A *Rewiev Article*, *Yale Univ.* 1962. úgy véli, hogy a *dediticius*ok a *Caracalla* ellen összeesküvők csoportját képezték.

privilegiumának adományozása az *edictum* kiadása előtt a népek (tartományok) jelentős részében már ezt megelőzően is megtörtént. Az *edictum* csak ezt a folyamatot zárta le, kivonva a lázadásra hajlamos egyéneket. Annak kérdése, hogy ebbe a kategóriába a lázadó felszabadított rabszolgák mellett, a Birodalomhoz a *principatus* folyamán csatolt egyes népek, avagy a későbbiekben a *principatus* vége felé a Birodalomba beszivárgó barbár egyének is besorolhatók-e, a klasszikus kor forrásai alapján nyitott marad. A posztklasszikus korabeli források, azonban, erre a kérdésre, amint látni fogjuk, valamilyen módon feleletet adnak.

V. *Dediticiusok* a kései császárság (*dominatus*) korszakában (i. sz. 284 – 565.)

A klasszikus jogtudósok *opus*ának posztklasszikus átdolgozásában a *dediticiusok*at csupán úgy említik, mint a felszabadított rabszolgákat kik rabszolgaként, felszabadításuk előtt, valami büntényt követtek el. Ezekből a szövegekből, habár megfogalmazásukban az idézett *gaiusi* szöveget követik⁵⁴, feltehetően nem véletlenül, hiányzik az a szövegrész, amelyben *Gaius* az egykori *peregrinus dediticius* néppel hasonlítja össze a *dediticius* helyzetű *libertinusok*at.⁵⁵

A posztklasszikus korszakban *Gaius Institutió*iból a Birodalom nyugati részének jogi iskoláiban készült kivonat, az i. sz. V. századbéli *Epitome Gaii* a következőképp határozza meg a *dediticiusok* kiblenlétét:

LRV, Liber Gaii, 1, 3 :

“ A *dediticiusok* pedig azok, akik az elkövetett gaztett után meg lettek büntetve és a gaztett miatt nyilvánosan me vesszőztettek, és emellett az arcukra vagy testük más részére tűzzel vagy vassal valami jelet ütöttek, olymód hogy azt nem lehet eltüntetni; felszabadításuk után ezek a személyek *dediticiusnak* neveztetnek. 4. ...a *dediticiusok* valóban

---

⁵⁴ Lásd, *Gai. Inst.* 1, 13 – 27 (i. sz. II század) és *Ulp. Reg.* 1, 11 (i. sz. IV század eleje). Az Ulianusi Regulák horvát nyelven Ante Romac fordításában olvashatók: A. Romac, *Knjiga regula*, Zagreb, 1987.

⁵⁵ *Pauli Sententiae*, 12, 3 - 7 mint *Paulus opus*ának posztklasszikus átírata a *libertinus dediticiusok* körének rosszhiszemű bővítését kívánja megakadályozni. *Paulus Sententiae* szintén olvashatók horvát nyelven Ante Romac fordításában: A. Romac, *Paulo Sentencije*, Zagreb, 1989.

semmiképp sem nyerhetik el azokat a kedvezményeket amelyek a római polgár helyzetében felszabadítottakat illetik meg.⁵⁶

Az idézett szöveghely arra utal, hogy a *dediticiusok* alatt a leg-hátrányosabb helyzetű felszabadított rabszolgák (*libertinusok*) értendők.

Egyes vélemények szerint a *dediticiusok* azok az idegen barbár népekhez tartozó egyének, kik népükkel létrehozott szövetségi szerződés hiányában, szerepet vállaltak a római hadseregben.⁵⁷ Ez a vélemény a középkori kommentátorok szövegein alapul, amelyekben a barbárok értendők a *dediticiusok* alatt: "*dediticius, si barbarus tradat se Romanis*".⁵⁸ A római források alátámasztják annak tényét, hogy a *dediticiusok* (barbárok) katonáskodtak a római hadseregben.⁵⁹ *Ammianus Marcellinus* szintén említi azokat a barbár népeket vagy azok tagjait kik *dediticiusként* léptek be a római hadseregbe.

Ezek szerint megállapíthatjuk, hogy a kései császárság korszakában *dediticiusnak* nevezték akár a felszabadítottakat, akár a barbárok egyes kategóriáit. Ebben a korszakban felszabadításukkal akár a őshonos rabszolgák, akár a barbár rabszolgák, egyaránt kerülhettek *dediticius* helyzetbe. Testükön mindahányan a *dediticiusok* bélyegét hordozták. Ez a jel figyelmeztetett arra, hogy minden közösségből kivetett és kitiltott egyénekről van szó, kik okkal nevezhetők hontalanoknak.⁶⁰

Nyugati területeken a *libertinusok dediticius* helyzete a középkor folyamán is ismeretes. Erre utal az *Epitome Gaii, Breviariumban* megőrzött szöveghelyének későbbi átírata (*Epit. S. Gall.*), amely habár megismétli a szöveg tartalmát, magát a *dediticius* kifejezést helytelenül veszi át: *devivicii, didicius, vagy didicicius*

A posztklasszikus jogforrások nagyon ritkán alkalmazzák a barbárokra vonatkoztatva a *dediticius* kifejezést. Olyan szöveghelyet pedig, amely a barbár nép egészét jelölné meg így, nem találtunk.⁶¹ A Biroda-

---

⁵⁶ Az *Epitome Gaii a Lex Romana Visigothorum* (506) jogkönyv által áll az utókor rendelkezésére.

⁵⁷ Lásd, De Martino, *Storia*, IV/2, 705 – 706 old.

⁵⁸ Goetz, *Corp. Gloss. Lat.* IV, 51 lin. 10; 327, 25; V, 188, 4.

⁵⁹ *C. Th.* 7, 13, 16,

⁶⁰ L. Földi, G. Hamza, *Római jog története és institúciói*, Budapest, 1996, 207 old.

⁶¹ A *barbari dediticii* elnevezés nem a római korból származik, hanem a középkori kommentátorok szótárából: "*dediticius, si barbarus tradat se Romanis*", u Goetz, *Corp. Gloss. Lat.* IV, 51, lin. 10; 327, 25; V, 188, 4.

lom nyugati részére irányított és ott letelepített barbár népeket a források barbárokként (*barbaris*)⁶² vagy népekként (*gentes*)⁶³ említik. Habár a Birodalom ezekkel a népekkel is kötött szövetségi szerződéseket, a köztársaság korabeli hódításai idején kötött szerződések mintájára, most, hanyatlása idején, nem előnyére, hanem mindinkább hátrányára szóltak a szerződések rendelkezései.⁶⁴ Mindez arra mutat rá, hogy a barbár népek nem voltak a birodalom alárendeltjei és főképpen nem a *peregrinus dediticius* nép helyzetében. Emellett területeik sem voltak a birodalom közvetlen igazgatása alatt és népük saját joga szerint élt. A Birodalommal vezérükön (királyukon) keresztül kötődtek és nem váltak római polgárokká, de ezt nem is kérték, mert a római polgárság ekkor már nem jelentett kiváltságot, csak terhetet, főként, nehezen teljesíthető adókötelezettséget.

Salvianus a Nyugat Római Birodalom területén élő római polgárok helyzetéről így értesít bennünket:

“A szegények mindenüktől meg vannak fosztva, az özvegyek jajgatnak, a nincsteleneket annyira sanyargatják, hogy sokan, ideértve azokat is, akiknek előkelő származásuk van, valamint akik magasabb képzésben részesültek, az ellenséghez menekülnek. Hogy a közüldözéstől el ne pusztuljanak, ők a barbárok között keresik a rómaiak emberségét, mert a rómaiak között nem tudják már elviselni a barbár embertelenséget...Mert jobban szeretnek szabadon élni a rabság látszatára, mint-hogy rabok legyenek a szabadság színe alatt...”⁶⁵

Ennek alapján, véleményünk szerint, a IV. század végétől *dediticius* helyzetben csak azok a felszabadított rabszolgák, akiket gaztettük miatt megbélyegeztek és azok a barbárok voltak, akik nem tartoztak egy közösséghez sem és hontalanul bolyongtak a Birodalom területén.

A Keleti Birodalom területén, habár a felszabadítottak *dediticius* elnevezése még megmaradt, *Iustinianus* császár utal arra, hogy már nem

---

⁶² C.Th. 3, 14, 1; L.R.V. Nov. Val. 3, 11, 1.

⁶³ Nov. Th. 24 (443).

⁶⁴ Nov. Th. 24, 2 (443) előlátja hogy Róma évenként a barbár királynak annak népének eltartására évi adót (*annona foederaticiae*) fizessen.

⁶⁵ Az idézetet a: J. De Goff, Srednjovjekovna civilizacija Zapadne Evrope, Beograd, 1974, 39 old. –vettük át.

világos, hogy valóban is mit jelent⁶⁶ és csak szükségtelenül összezavarhatja a felszabadítottak státusáról döntő bírakat. Ezért *Tribonianus* javaslatára, e státust megszüntette⁶⁷ és ezentúl csak a római polgári állapotú felszabadított státust ismerte el.⁶⁸

VI. Következtetés helyett:

Ha az olvasó esetleg valami hasonlóságot vélt volna felfedni a mondottak és mai korunk fejleményei között, az csupán a véletlen szüleménye. Vagy, talán, mégsem?!

---

⁶⁶ Just. Inst., 1, 5, 3: “... *deditiorum quidem pessima condicio iam ex multis temporibus in desuetudinem abiit.*”

⁶⁷ *C. Just.* 7, 5, 1 (530).

⁶⁸ *Nov. Just.* 78, pr. (539).